

L. Soc. 96.19

RECEIVED
JAN 2 1924
LIBRARY OF THE
PEABODY MUSEUM

PAMIĘTNIK FIZYJOGRAFICZNY

WYDAWANY STARANIEM

E. Dziewulskiego i Br. Znatowicza

i pod kierownictwem Komitetu Redakcyjnego Wszecchiata, złożonego z Panów: Dr. T. Chałubińskiego, J. Aleksandrowicza b. dziekana Uniw., mag. K. Deikego, mag. S. Kramszyka, kand. n. p. J. Natansona, mag. A. Ślósarskiego, prof. J. Trejdosiewicza i prof. A. Wrześniowskiego.

Tom III.

**Dział I. METEOROLOGIA i HIDROGRAFIJA. — Dział II. GEOLOGIA z CHEMIĄ. —
Dział III. BOTANIKA i ZOOLOGIA. — Dział IV. ANTROPOLOGIA. —
Dział V. MISCELLANEA.**

---

13 tablic rysunków litograficznych i 21 drzeworytów w tekście.

WARSZAWA.
DRUK J. BERGÉRA, ELEKTORALNA 14.

1883.

ZWIERZĘTA ZAGINIONE

(Dyluwijalne).

PRZEZ

Antoniego Słóarskiego,

Mag. Nauk Przyrodniczych.

(Tablica XIII).

I. ŻUBR KOPALNY (*Bos priscus* Boj).

W Szczęślewicach w roku 1882 i 1883, w glinie, w której i lat poprzednich (*) znalezione zostały szczątki zwierząt przedpotopowych, wykopano moździenie rogów Żubra Kopalnego, a mianowicie koniec moździenia prawego i trzy kawały nasady tegoż.

II. JELEŃ KOPALNY (*Cervus elaphus fossilis*).

W Szczęślewicach znaleziono w roku 1882 i 1883, dość liczne szczątki jelenia, które właściciele cegielni pp. J. Riedel i W. Michnowski, ofiarowali do Gabinetu Zootomicznego.

Ważniejsze z tych szczątków są następujące:

Rogi, nasada lewego rogu, gałązki końcowe i nasada prawego rogu (młodego zwierzęcia).

Szczęka dolna połowa prawa z dwoma zębami.

Kręgi: 2-gi i 3-ci szyjowy, dobrze zachowane; dwa plecowe również w dobrym stanie; dwa lędźwiowe z obłamanymi wyrostkami poprzecznymi; — kość krzyżowa złamana.

(*) Pamiętnik Fyzjograficzny tom II. 1882. „Zwierzęta zaginione (dyluwijalne) str. 477.

Łopatką, dolny koniec prawej strony.

K. promieniowa (radius) prawa i lewa (nieco uszkodzone).

K. k. środkowa (metatarsus) prawej nogi.

K. udowa prawej strony, rozłupana na kawałki, — lewej górny koniec.

Pod Lubartowem, w kolonii Holendryi, położonej nad Wieprzem, w poderwanym brzegu, znalezione zostały rogi Jelenia kopalnego, znacznych rozmiarów. — Rogi są doskonale zakonserwowane, długie na 1,000 mm., posiadają 8 gałęzi, koronę bardzo piękną. — Rysunek i wymiary rogu przysłał mi łaskawie p. Zygmunt Gepner.

III. S A R N A (*Cervus capreolus*).

W Szczęślewicach, razem z k. k. Jelenia wykopano nasadę rogów z kością czołową.

IV. R E N I F E R (*Cervus tarandus*).

W roku 1882, w lesie, przy kopaniu torfu, we wsi Oleszno, gmina Oleszno, w powiecie Lipnowskim Gub. Płockiej, znaleziono nasadę z 2-ma gałązkami dolnymi rogu renifera, dobrze zachowane, o powierzchni gładkiej.

Długość rogu 456 mm.

„ gałązki (odnogi) dolnej bliżej osady 288 mm.

„ „ wyżej położonej . . . . . 216 mm.

Średnica rogu . . . . . 84 mm.

Okaz wspomnianego rogu znajduje się w zbiorach p. Karnkowskiego, właściciela majątku Karnkowo (Lipnowskie).

V. N O S O R O Ź E C M e r c k a (*Rhinoceros Merckii* Jäg.).

W Szczęślewicach, razem z k. k. Jelenia, w glinie, znaleziono piszczel prawy (Tibia dext.) na końcu nieco uszkodzony, ciemnego koloru, niezbyt dobrze przechowany.

VI. M A M U T (*Elephas primigenius* Blum.).

Znaleziono ząb trzonowy, uszkodzony, we wsi Głowno, powiat Rawski. — Ząb ten ofiarowano do Gabinetu Zootomicznego.

Pod Lubartowem w kolonii Holendryja, nad brzegiem Wieprza znaleziony został kawał zęba przodowego, czyli t. z. kła mamuta.

Przy ujściu Pilicy do Wisły, w okolicach Mniszewa znaleziono kość ramieniową lewą (humerus sinist.) mamuta, potężnych rozmiarów; kość ta posiada górny koniec czyli główkę obłamana, dolny zaś lepiej zachowany, chociaż kłykieć zewnętrzny (Condylus externus) uszkodzony znacznie. — Kość wspomnianą otrzymał Gab. Zootomiczny w darze od W-go Braunsteina.

VII. ELEPHAS ANTIQVUS FALCONER.

Tablica XIII (*).

W S z c z ę ś l e w i c a c h, w cegielni na wiosnę r. b. 1883, w pokładach gliny piaszczystej, na głębokości mniej więcej 8—9 stóp, natrafiono na kości i zęby zaginionego słonia, które właściciele cegielni pp. J. Riedel i W. Michnowski łaskawie ofiarowali do Gabinetu Zootomicznego. Kości wogóle źle bardzo się przechowały, są połamane na kawałki i dlatego nie wszystkie dały się określić, — ale za to razem z kośćmi znalezione zęby trzonowe, wybornie przechowane, pozwoliły mi z dokładnością oznaczyć gatunek słonia zaginionego.

Blizsze badania wykazały, że z ę b y i k o ś c i nie należą do gatunku zaginionego, pospolitego w całej Europie i północnej Azji, czyli mamuta (*Elephas primigenius* Fisch.), lecz są gatunkiem *Elephas antiquus* Falconer, cokolwiek jak się zdaje starszym od mamuta. — *Elephas antiquus* Fal. znaleziony został w całych Włoszech, poczynając od południa (Sycylia), aż do północy, najczęściej trafia się w jaskiniach z kośćmi innych zwierząt (**). — Znaleziono go również w Hiszpanii, dalej w wielu miejscowościach, w pokładach dyluwijalnych i jaskiniach Francji, Anglii i Szwajcaryi.

W okolicach Berlina pod Rixdorf wykopano go w roku 1879.— W naszym kraju, jak się zdaje, w tym roku pierwszy raz natrafiono na gatunek ten zaginionego słonia.

Elephas antiquus przedstawia kilka odmian, uważanych przez niektórych uczonych za oddzielne gatunki; tak np. Falconer przyjmuje *El. intermedius* i *El. armenicus* jako odmienne gatunki, chociaż są bardzo podobne do właściwego *El. antiquus*. — Leith Adams znów odróżnia tylko odmiany.

Elephas antiquus Fal. zdaje się być starszym od mamuta; żył on jednocześnie z *Rhinoceros tichorhinus* i *Rh. leptorhinus*; większa część uczonych odnosi go do formacji dyluwijalnej dolnej, czyli dawniejszej.

(*) *Elephas (Euelephas) antiquus* Falconer and Cantley. Fauna ant. Sival Pat. II. pl. XIII. A. pl. XIII. B. fig. 4, 5, pl. XIV. f. 1. 2. Part. III. pl. XII. D. f. 25; pl. XV. A. fig. 1—13.

Lartet. Bull. Soc. geol. de France, 2 serie. t. 16. pl. XV. f. 11.

Lyell. Elem. of geol. 6 edit. p. 133 f. 113.

Leith Addams. Monograph of british fossil elephants. Paleontogr. sec. London, 1877.

Gabriel de Morfilet. La préhistorique antiquité de l'homme. Paris. 1833, p. 195 pl. XV. f. 38. Musée préhistorique.

(**) Monografia degli Elefanti di Sicilia, di Francesco Anca e Gaetano Giorgio Gemmelaro. Prof. di geol. e Min. Univ. di Palermo.—Palermo 1867.

Luigi Aconci. Di Una Caverna fossilifera scoperta a Gucigliano. (Monti Pisani) Pisa 1880.

Szczątki wykopane w Szczęślewicach, należą do okazu dość znacznych rozmiarów, o ile sądzić można z różnych kości i zębów.

Ważniejsze kości *Elephas antiquus* w wspomnianej miejscowości znalezione, są następujące:

- 1) Kawałek k. k. górno szczękowych (*maxillae superiores*), tworzący przednią część podniebienia. W tej kości znajdują się resztki 2-ch zębów bardzo zużytych, w postaci małych ułamków korzenia, nadto zębodoły mocno uszkodzone, w które wchodzi i dokładnie do nich przystają dwa zęby trzonowe wybornie przechowane, a których szczegółowy opis poniżej podamy.
- 2) Dwa kawałki łopatk lewej.
- 3) Dolny koniec k. ramieniowej lewej (rolka z dołkami i kłykciami).
- 4) Środkowa część k. ramieniowej lewej.
- 5) Kość łonowa prawa.
- 6) Kawałek k. udowej; główka k. udowej dobrze zachowana.
- 7) Drugi krąg szyjowy mocno uszkodzony; kawałki innych kręgów szyjowych.
- 8) Dwa kawałki żeber.
- 9) Kawałek mostka.
- 10) Ząb trzonowy górny, uszkodzony tak, że rozpadł się na jedenastcie blaszek.—O ile zdaje się, brak jeszcze 2-ch blaszek.
- 11) Cztery oddzielne blaszki zęba trzonowego.
- 12) Dwa zęby trzonowe szczęki górnej, zapewne 4-te z kolei bardzo świetnie zachowane.

Z wspomnianych dwu zębów trzonowych, zdołałem określić gatunek zaginionego słonia, jako *Elephas antiquus*; ponieważ zaś to zwierzę pierwszy raz znajdujemy w naszym kraju, dlatego obok opisu szczegółowego, podany jest dokładny bardzo rysunek naturalnej wielkości zęba trzonowego górnego prawej strony, tab. XIII.

Ząb trzonowy górny prawy *Elephas antiquus* Fal., który o ile się zdaje z liczby blaszek, jest zębem 4-ym czyli pierwszym trzonowym właściwym (*molars*), bardzo dobrze został przechowany; kolor ma brunatny, ogólny kształt trójkątny, (boki trójkąta wynoszą 180 mm.).—W zębie tym daje się łatwo zauważyć korona, czyli powierzchnia dolna, korzeń czyli pow. górna, powierzchnia przednia, tylna, zewnętrzna i wewnętrzna.

Korona przedstawia się jako powierzchnia w kształcie trapezu niepełnego lub nieforemnej elipsy, na której wyróżnia się 10 blaszek całkowitych i połowa jedenastej.

Pierwszej blaszki jest tylko połowa tylna, przednia zaś została starta do tego stopnia, że niema nawet jej śladu.

Ostatnia blaszka składa się z dwu części eliptycznych, blisko siebie położonych.

Dziewięć blaszek środkowych jest zupełnie wykończonych, każda z nich posiada formę elipsy znacznie wydłużonej i składa się ze szkliwa szaro-białawego, ułożonego falowato, dość prawidłowo, bez większych wysoków lub wklęsłości, czyli bez większych zagięć.

Trzecia, 4-ta i 5-ta blaszka środkowa największe, 8-ma jest łukowato zgięta, 9-ta zaś przy obudwu końcach opatrzona małymi wysepkami szkliwa.

Przeźreń ograniczona przez szkliwo przedstawia się jako dość głęboki rowek. — Blaszkki położone są dość blisko siebie, lecz w odstępach niejednakowych; największy odstęp pomiędzy 5-tą i 6-tą blaszką środkową.

Korzeń składa się z kilku odnóg ułożonych w dwa szeregi, które od przodu zęba są rozdzielone (1, 2, 3), na tylnej zaś powierzchni (4 i 5 odnoga) złączone w jedną całość.

Oddzielne odnogi korzenia są pooblamywane, szczególnie na powierzchni wewnętrznej.

Powierzchnia przednia zęba mało wyraźna wskutek starcia korony, dlatego też pierwsze odnogi korzenia zaczynają się prawie od powierzchni korony zęba.

Tylna powierzchnia rozwinięta silnie i przedstawia się jako nieforemny czworokąt, długi na 110 mm., a szeroki na 70 mm.

Powierzchnia zewnętrzna trójkątna, nieco wypukła, z wyraźnymi rowkami oddzielającymi blaszki.

Pow. wewnętrzna płaska, prawie bez rowków, w kształcie trójkąta różnobarwnego. — Wogóle w zębie tym daje się odróżnić 9 wyraźnych części czyli blaszek i dwie dodatkowe, mniej wyraźne, wszystkie spojone za pomocą cementu.

Ząb trzonowy górny lewy (4-ty), z ogólnej postaci podobny także do trójkąta, o bokach wyrównywających 190 mm.; przedstawia też same powierzchnie co i ząb strony prawej. Na koronie nieforemnie elipsoidalnej widzimy 10 blaszek całkowitych i połowę jedenastej. — Najbardziej starta jest połowa pierwszej blaszki, ostatnia znów składa się z 3-ch części. — Środkowych 9 blaszek całkowitych, podłużnie eliptycznych.

Blaszki otoczone szkliwem dobrze bardzo zachowanem, jasno-szarem i falowato dość prawidłowo pozaginanem. Blaszkki 3, 4 i 5 środkowe są największe, 8-ma łukowato zgięta, 9-ta opatrzona z wewnętrznego boku jedną wysepką ze szkliwa, na zewnątrz dwiema. Ostatnia składa się z trzech części. — Powierzchnia przednia niewyraźna, tylna 4-ro-kątna, zewnętrzna w kształcie trójkąta różnobocznego, z wyraźnymi rowkami oddzielającymi blaszki. — Wewnętrzna powierzchnia bez rowków, ma postać trójkąta równoramiennego. — Korzeń dwudzielny, z przodu blaszki rozdzielone w dwa szeregi, na tylnej powierzchni złączone razem. — Wyraźnych blaszek 9 i dwie dodatkowe są spojone razem wspólnym cementem.

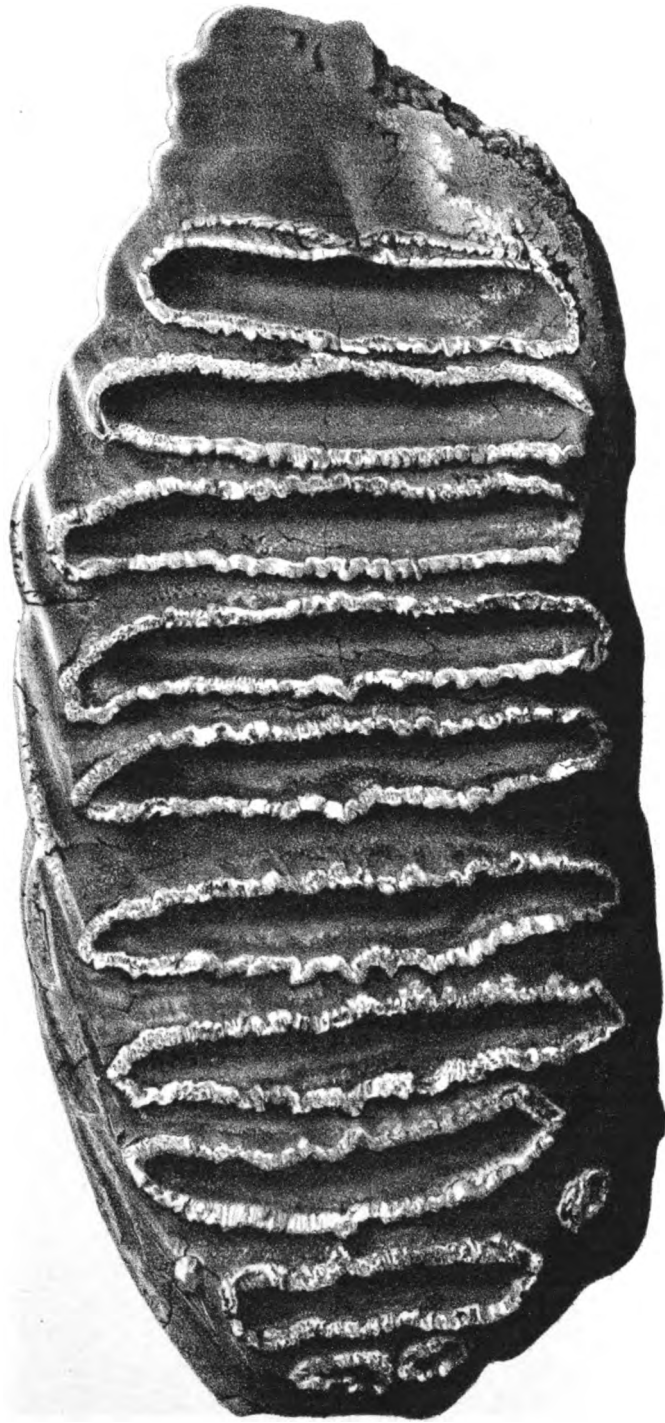
Wymiary zębów trzonowych górnych (4-ty) *El. antiquus*.

	Prawej strony.	—	Lewej strony.
1) Największa długość korony zęba . . .	185 mm.	—	198 mm.
2) „ „ powierzchni zajętej przez blaszki. . .	150 mm.	—	165 mm.
3) „ szerokość zęba brana (wymierzona) przy blaszce 6-jej czyli w miejscu najszerszem . . .	82 mm.	—	80 mm.
4) „ długość blaszek	70 mm.	—	72 mm.
5) „ szerokość.	13 mm.	—	15 mm.
6) Grubość szkliwa.	2 mm.	—	2 mm.

Objaśnienie Tablicy XIII.

Ząb trzonowy górny prawy (4-ty) *Elephas antiquus* Fal.
naturalnej wielkości.

KONIEC TOMU TRZECIEGO.

w Lit. W Główniczewskiego w Warszawie